

Correctievoorschrift VWO

2024

tijdvak 1

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 3.21, 3.24 en 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 3.21 t/m 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*
Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Avatar

1 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met het experiment 'pijn in het bureaublad'/'de verlengde neus' dat Jake volgens de opvatting van Clark kan leren omgaan met zijn Na'vi-lichaam: zintuiglijke prikkeling van het eigen lichaam en van de omgeving kan leiden tot het inlijven van het Na'vi-lichaam, zoals een bureaublad/andermans neus in het experiment ingelijfd kan worden bij het eigen lichaam.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Clark zijn de lichamelijke grenzen van de mens niet vastgelegd. Mensen kunnen hun omgeving snel inlijven. Uit het experiment 'pijn in het bureaublad' blijkt hoe eenvoudig dat gaat. Mensen worden tegelijkertijd op hun hand en op het bureaublad getikt, terwijl ze alleen het bureaublad zien. Binnen korte tijd krijgen zij daardoor het gevoel alsof het bureaublad bij hun lichaam hoort, met een schrikreactie tot gevolg als iemand nu op het bureaublad wil slaan met een hamer. Het lichaam en de hersenen van Jake worden geprikkeld en ook het Na'vi-lichaam ontvangt prikkels. Binnen korte tijd krijgt Jake daarom het gevoel dat het Na'vi-lichaam tot zijn eigen lichaam behoort, waardoor hij er goed mee kan leren omgaan.

2 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de verhouding die Jake in het begin tot zijn Na'vi-lichaam heeft, past bij het begrip 'interface', omdat Jake zich bewust tot dit lichaam moet richten om ermee om te gaan 1
- een uitleg dat de verhouding die Jake later tot zijn Na'vi-lichaam heeft, past bij het begrip 'cyborg', omdat zijn Na'vi-lichaam verdwijnt naar de achtergrond van zijn handelen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Jake ervaart zijn Na'vi-lichaam in eerste instantie als een instrument, waarmee hij zich klungelig beweegt. Hij verhoudt zich tot zijn Na'vi-lichaam als tot een interface, waartoe hij zich bewust moet richten. Dit lichaam is een instrument en geen automatisch deel van hem. 1
- Jakes Na'vi-lichaam wordt later automatisch in het gebruik en verdwijnt naar de achtergrond van zijn handelen. Met zijn Na'vi-lichaam vormt Jake daarom een cyborg, een mens-technologiehybride. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat volgens De Mul het mensbeeld van het humanisme is: de mens is een redelijk wezen met zelfbewustzijn / een eigen wil / de vrijheid om zelf keuzes te maken 1
- een uitleg met een voorbeeld van een hedendaagse techniek dat de humanistische identiteit van de mens volgens De Mul verandert, omdat deze techniek invloed uitoefent op het zelfbewustzijn/de eigen wil/de vrijheid om zelf keuzes te maken 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In de humanistische traditie wordt de mens gezien als een redelijk wezen dat zelfbewust is en de vrijheid heeft om zelf keuzes te maken. 1
- Volgens De Mul kunnen technieken die gericht zijn op het verbeteren van de menselijke cognitie de humanistische identiteit van de mens veranderen. Een hedendaags voorbeeld hiervan is een sportapp die bijhoudt hoeveel je beweegt, reminders stuurt als je te lang stilzit en sportief gedrag beloont. Een eenvoudige techniek zoals deze kan de vrijheid van een mens om zelf bewuste keuzes te maken al beperken, omdat de prikkels uit de sportapp sturend werken. Omdat we omringd zijn door dit soort techniek, verandert dit ook de humanistische identiteit van de mens. 1

4 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het voorbeeld van Jake als 'skxawng' dat Jakes bestaanservaring mede wordt gevormd door de blik van anderen: Jakes subjectieve ervaring van zichzelf verandert als hij zichzelf ziet als 'idiot' via de blik van de Na'vi 1
- een uitleg dat Jakes bestaanservaring als Na'vi niet wordt overstemd door de blik van anderen, zoals bij Fanon: Jake heeft te maken met een objectivering die een veel beperktere aard/reikwijdte/duur heeft dan de objectivering waar Fanon mee te maken had, waardoor de objectivering veel minder diep ingrijpt / Jake heeft als opdracht om door de Na'vi geaccepteerd te worden, waardoor het oordeel van de Na'vi aansluit bij zijn eigen wens 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Als mensen vanuit de blik van de ander naar zichzelf kijken en ontdekken dat hun subjectieve bestaanservaring niet strookt met de objectiverende blik van de ander, dan kan dit hun bestaanservaring veranderen. Als Jake via de blik van de Na'vi naar zichzelf kijkt en zichzelf ziet als een 'idiot', dan schaamt hij zich. Het oordeel van de Na'vi objectiveert hem en hij neemt dit oordeel over. En daarna gaat hij nog meer zijn best doen om een 'echte' Na'vi te zijn. De blik van de Na'vi heeft zijn bestaanservaring veranderd. 1
- Jake wordt geobjectiveerd door de blik van de Na'vi als ze hem een 'idiot' noemen. Maar dat is een veel minder grondige objectivering dan die waar Fanon mee te maken kreeg. Fanon raakt daardoor verwijderd van zijn subjectieve ervaring van er-zijn. Bovendien heeft Jake de opdracht om geaccepteerd te worden als Na'vi. Jake is er juist op uit om mede te worden bepaald door de blik van de Na'vi. In die zin overstemt de blik van de ander hem dus niet. Jake krijgt de kans om aan de typering 'idiot' te ontsnappen. 1

5 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met de bestaanservaring van Jake dat bestaanservaringen een ethische dimensie hebben: onze ervaring dat wij op een bepaalde manier bestaan, zoals Jakes gevoel van verbondenheid met alles in de natuur, gaat gepaard met de opdracht om ons tot dat bestaan te verhouden.

voorbeeld van een goed antwoord:

De innerlijke ervaring van ons bestaan heeft een ethische dimensie, omdat die de vraag oproept hoe we ons bestaan vorm willen geven. In bestaanservaringen schuilt steeds de existentiële opdracht om ons tot ons bestaan te verhouden. Wanneer Jake zich aansluit op het dradennetwerk en zich verbonden voelt met alles in de natuur, doet dit ook een beroep op hem om zich te bezinnen op zijn eigen leven en wat hij daarin belangrijk vindt.

6 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het voorbeeld van het mycelium dat bomen volgens Morton net als mensen handelingsvermogen hebben omdat de grens tussen bewust en onbewust handelen niet goed te trekken is / omdat het vermogen van mensen om vooruit te denken wordt overschat 1
- een argument met het begrippenpaar 'vrijheid en determinisme' dat bomen, in tegenstelling tot mensen, geen handelingsvermogen hebben: gedrag van bomen is niet vrij, maar gedetermineerd 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Bomen kunnen via het mycelium informatie uitwisselen en zelfs water doorgeven aan andere bomen. De ontdekking dat ze meer water doorgeven aan hun eigen nakomelingen, laat zien dat bomen hierin keuzes maken. Volgens Morton schrijven we mensen handelingsvermogen toe, omdat ze vooruit kunnen denken en plannen. In werkelijkheid wordt dit vermogen volgens Morton overschat. Mensen bedenken en plannen hun handelen vaak niet zozeer, maar gedragen zich gewoon op een bepaalde manier. De keuzes van bomen en mensen lijken daarom op elkaar. En als mensen handelingsvermogen hebben dan kunnen we volgens Morton evengoed zeggen dat bomen handelingsvermogen hebben. 1
- Het doorgeven van water aan nakomelingen kan wel degelijk een gedetermineerde reactie zijn, die door bepaalde signalen van de boomwortels tot stand komt. Maar zelfs als het handelen van bomen niet gedetermineerd is, dan zijn bomen zich nog steeds niet bewust van wat ze doen. Pas door bewustzijn en reflectie op het eigen gedrag kun je spreken van vrijheid. Zonder die vrijheid hebben bomen ook geen handelingsvermogen. 1

7 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat ecologisch denken over het mycelium volgens Morton niet zal leiden tot een geruststellend besef van harmonie met de natuur: we missen een referentiepunt om onze verbondenheid met het mycelium betekenis te geven.

voorbeeld van een goed antwoord:

Als Morton pleit voor ‘ecologisch denken’, dan benadrukt hij daarmee dat mensen verbonden zijn met alles om hen heen. Dit leidt volgens Morton echter niet tot een besef van harmonieuze verbondenheid zoals in Avatar, het is eerder beangstigend. Omdat alles verbonden is, bestaat er geen duidelijk afgebakende voorgrond of achtergrond en moeten we de desoriënterende openheid onder ogen zien. Dit gebeurt ook als we beseffen dat we verbonden zijn met het mycelium. Wij zijn daar als mensen zodanig mee verbonden en zelfs uit opgebouwd, dat we het referentiepunt missen om betekenis te kunnen geven.

8 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een uitleg dat de grens tussen menselijk en niet-menselijk vervaagd is, met:

- de actor-netwerktheorie: mensen zijn deel van een netwerk van actoren, waarin ook niet-levende actoren zaken in beweging kunnen zetten 1
- het voorbeeld van antibiotica: antibiotica hebben als niet-levende actoren gevolgen voor de mens 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

Het voorbeeld van antibiotica laat zien dat mensen, schimmels en antibiotica allemaal actoren zijn in een netwerk. Antibiotica hebben invloed op mensenlevens en kunnen de samenleving zelfs ingrijpend veranderen. Mensen zijn enerzijds actoren, bijvoorbeeld omdat ze antibiotica produceren, maar ze zijn ook zeer afhankelijk van antibiotica. Zo kan antibioticaresistentie ingrijpende gevolgen hebben voor de gezondheid van mensen. Volgens de actor-netwerktheorie zitten mensen en schimmels samen in een netwerk waarover het handelingsvermogen is verspreid. Door het actieve karakter van niet-mensen te benadrukken, vervaagt bij Latour ook de grens die we rondom de mens hebben getrokken.

2

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het voorbeeld van het bos van de Na'vi dat Latour een voorstander is van de oprichting van een Parlement van de dingen: de niet-menselijke stem, het bos van de Na'vi, kan zo worden gehoord, waardoor mensen hier verantwoordelijkheid voor kunnen nemen 1
- een argumentatie met een voorbeeld of het goed is om een Parlement van de dingen op te richten 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Alleen mensen kunnen volgens Latour verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen handelen en ze zijn daarbij ook verantwoordelijk voor het niet-menselijke. Via een Parlement van de dingen kan het niet-menselijke een stem krijgen. Het bos van de Na'vi kan daar bijvoorbeeld een stem in krijgen als mensen proberen te verwoorden welke 'belangen' en 'wensen' het bos heeft. 1
- Ik denk dat een Parlement van de dingen een goede manier is om het niet-menselijke een stem te geven. In mijn stad heeft de rivier bijvoorbeeld meer ruimte gekregen, om overstromingen te voorkomen. Ik denk echter dat daarbij vooral gedacht is aan de belangen van de mensen, zoals zwembieden en veiligheid. Als iemand de belangen van de rivier had mogen verwoorden, zoals gezond water voor de vissen of biodiversiteit door natuurlijke oevers, dan had er misschien een plan kunnen ontstaan waarvan de mensen en de rivier allebei hadden geprofiteerd. 1

of

- Ik geloof niet dat we een Parlement van de dingen moeten oprichten. Op dit moment zijn er voldoende natuur- en milieuorganisaties die de belangen van de natuur verwoorden. Zo is er bijvoorbeeld de Waddenvereniging, die zich mengt in gesprekken over de Waddenzee. Het is de vraag of deze 'stem' altijd gehoord wordt, maar ook in een Parlement van de dingen zullen de belangen van de Waddenzee moeten worden afgewogen tegen de belangen van bijvoorbeeld de vissers en de recreanten. 1

Opgave 2 Artonauten

10 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met een voorbeeld dat oriënterende metaforen uitdrukken hoe ons lichaam op de wereld is georiënteerd 1
- een uitleg met een voorbeeld dat ontologische metaforen abstracte begrippen uitdrukken op basis van de ervaring met fysieke objecten 1
- een argument of Jacobs gelijk heeft dat de komst van de luchtballon zorgt voor een nieuw begrip van ruimte, met Lakoff & Johnsons opvatting dat oriënterende metaforen geworteld zijn in onze lichamelijke ervaring 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Lakoff & Johnson bevat onze taal oriënterende metaforen die uitdrukken hoe we met ons lichaam in de wereld staan. Je 'staat ergens boven', 'je zit er bovenop', 'je bent op de top van je kunnen'. 1
- Daarnaast bevat onze taal ontologische metaforen waarbij de ervaring met fysieke objecten gebruikt wordt om handelingen, emoties en ideeën als entiteiten te beschouwen. Zo gebruiken we onze ervaring met machines om te kunnen spreken over gedachten die vastlopen of de drang om even stoom af te blazen. Ontologische metaforen maken onzichtbare dingen tastbaar. 1
- Ik ben het eens met Jacobs dat de komst van de luchtballon ons begrip van ruimte heeft veranderd. De luchtballon biedt nieuwe manieren om met ons lichaam in de wereld staan. Volgens Lakoff & Johnson komen oriënterende metaforen voort uit onze ervaring. Als die ervaring verandert door nieuwe technieken, kunnen metaforen ook veranderen. Zonder luchtballon en andere aeronautische technieken zouden we niet spreken over een helikopterblik bij vergaderingen en zouden we mogelijk überhaupt niet spreken van 'overzicht' over een situatie. Overzicht, 'boven een onderwerp te staan', is als metafoor mogelijk doordat we met ons lichaam boven de aarde kunnen hangen. 1

of

- Ik denk niet dat Jacobs gelijk heeft dat de komst van de luchtballon ons begrip van ruimte verandert. Vóór de komst van de luchtballon spraken mensen ook al van een goddelijk perspectief vanuit de hemel op de aarde. Dat is metaforisch taalgebruik dat gebaseerd is op de ervaring om van bovenaf op de aarde neer te kijken, bijvoorbeeld vanaf een berg of een hoge toren. De ervaring van hoogteverschillen is niets nieuws in de manier waarop we met ons lichaam in de wereld staan. Er is alleen een nieuwe variant van deze ervaring bijgekomen met de luchtballon. Zoals Lakoff & Johnson laten zien zijn onze oriënterende metaforen geworteld in onze lichamelijke ervaring. En die lichamelijke ervaring om vanaf een hoogte ergens op neer te kijken, was er altijd al. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

11 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de opvatting van Vroon & Draaisma dat mensbeelden historisch contingent zijn: veranderingen in de culturele context/in wetenschap en techniek beïnvloeden de metaforen die we gebruiken om te beschrijven wat er in onze geest omgaat 1
- een uitleg in welk opzicht de opvattingen van Vroon & Draaisma en die van Jacobs in tekst 1 verschillen: ontwikkelingen in techniek leiden volgens Jacobs tot metaforen die een nieuw perspectief op de wereld opleveren, terwijl volgens Vroon & Draaisma ontwikkelingen in techniek andere manieren mogelijk maken waarop we onszelf kunnen ervaren/beschrijven/begrijpen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Vroon & Draaisma leveren technologische ontwikkelingen nieuwe beelden om de mens te begrijpen. Zo werd met de uitvinding van allerlei nieuwe machines in de 16e en 17e eeuw de mens ook begrepen als een klok of uurwerk. En toen de computer werd uitgevonden werd de menselijke geest gezien als een computer. Historisch toevallige veranderingen in wetenschap en techniek zorgen dus voor nieuwe metaforen om onszelf te begrijpen. 1
- De komst van de luchtballon en later de helikopter leidde volgens Jacobs tot nieuwe metaforen om ons perspectief op de wereld te beschrijven. De wereld werd iets wat je van bovenaf kunt overzien en daarmee kunt beheersen. Vroon & Draaisma gaan echter nog een stap verder. Volgens hen kunnen ontwikkelingen in techniek leiden tot metaforen waarmee we onszelf op een nieuwe manier gaan begrijpen en waardoor ook een nieuw soort wetenschappelijke vragen mogelijk wordt. Neem bijvoorbeeld de uitvinding van de computer. Sindsdien is het gebruikelijk om onze geest ook als een soort computer te zien en vragen te stellen als: hoe wordt in ons geheugen informatie 'weggeschreven'? 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

12 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de opvatting van Verbeek dat techniek ons moreel handelingsvermogen verandert: nieuwe technologie levert niet alleen nieuwe morele dilemma's op, maar verandert ook ons vermogen om met die dilemma's om te gaan 1
- een argumentatie met de opvatting van Verbeek of de techniek die Thwaites gebruikt de morele blik op dieren zal veranderen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Verbeek heeft technologie invloed op de manier waarop we morele keuzes maken. Hij geeft het voorbeeld van echoscopie. Dankzij die techniek is het mogelijk om al in een vroeg stadium keuzes te maken over het al dan niet afbreken van een zwangerschap. Maar daarmee verandert ook de betekenis van zwanger zijn. Zonder echoscopie was het verloop van een zwangerschap een lot dat je overkwam. Maar dankzij deze techniek zien we zwangerschap nu als een keuzeproces waarbij je aan de hand van informatie uit echoscopie keuzes moet maken over het toekomstige kind. 1
- Ik denk dat de techniek van Thwaites grote invloed kan hebben op onze morele blik op dieren. Doordat hij zich zo letterlijk mogelijk verplaatst in hoe het is om een geit te zijn, is het niet langer mogelijk om geiten alleen nog als middelen te zien om bijvoorbeeld melk of vlees te produceren. Dankzij deze techniek word je je ervan bewust dat geiten ook subjecten zijn en net als mensen behandeld zouden moeten worden en niet als gebruiksvoorwerpen. 1

of

- Ik denk niet dat de techniek die Thwaites gebruikt veel verandert aan de morele blik op dieren. Ik denk niet dat een paar protheses nodig zijn om je te verplaatsen in een geit. Kijk bijvoorbeeld naar hoe mensen met hun huisdieren omgaan. Simpelweg door veel tijd door te brengen met een dier, leer je, tot op zekere hoogte, zo'n dier te begrijpen en kun je je verplaatsen in de behoeftes van je hond of kat. Daar is geen techniek voor nodig. Het kan best zo zijn dat in sommige gevallen nieuwe technieken invloed hebben op de morele keuzes die we maken, maar ik vind het te ver gaan om te zeggen dat ons moreel handelingsvermogen daardoor verandert. Dat vermogen was er zonder die techniek ook al. Je hoeft echt niet in een geitenpak te gaan zitten om te snappen dat een geit het meer naar zijn zin heeft in een wei dan op een kinderboerderij waar de hele dag aan z'n oren wordt getrokken. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Plessner met zijn beschrijving van de mens aansluit bij de biologische benadering, omdat mensen net als andere (gewervelde) dieren het centrum van hun ervaringen/handelingen zijn 1
- een uitleg dat volgens Plessner de biologische benadering niet voldoende is om de mens te beschrijven, omdat de mens excentrisch is: het wezen van de mens is van nature onbepaald 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Plessner was opgeleid als zoöloog en hij gebruikte die kennis om te laten zien dat mensen net als andere levende wezens zich op een bepaalde manier tot zichzelf en hun omgeving verhouden. Dat noemt hij positionaliteit. Hij zag daarbij grote overeenkomsten tussen mensen en andere gewervelde dieren, omdat gewervelden een centraal zenuwstelsel hebben dat bewegingen en gewaarwordingen coördineert. Mensen en andere gewervelden zijn zich in meer of mindere mate bewust van zichzelf als centrum van hun gewaarwordingen. 1
- Maar Plessner geeft ook duidelijk aan dat de mens niet door biologische kenmerken gedetermineerd is. De menselijke bestaanservaring is open en onbepaald doordat mensen, in tegenstelling tot andere dieren, niet samenvallen met hun beleving van het handelen in het hier en nu. Mensen zijn excentrisch. Daarom is ook een fenomenologische beschrijving van de mens nodig. 1

14 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Adams' opvatting van muziek als kennis niet aansluit bij de empiristische opvatting dat kennis is gebaseerd op zintuigelijke waarneming, omdat Adams zich ook richt op wat buiten het zintuigelijk bereik ligt 1
- een uitleg dat Adams' opvatting van muziek als kennis wel kan aansluiten bij de constructivistische opvatting dat kennis actief geconstrueerd wordt door (de verbeeldingskracht van) de mens, want om muziek te ontdekken maakt Adams gebruik van een samenspel van zintuigen en verbeelding 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het empirisme gaat ervan uit dat kennis over de wereld alleen gebaseerd kan zijn op zintuigelijke waarneming. Adams zegt dat hij overal om zich heen muziek hoort. Maar juist de voorbeelden van de uitgestrektheid van de toendra en de stilte bij min 40 graden geven aan dat het niet om zuivere waarneming gaat, maar een artistieke vertaling daarvan door een kunstenaar. 1
- Daarom sluiten zijn uitspraken beter aan bij het constructivisme. Volgens het constructivisme structureert de mens zijn waarnemingen tot een betekenisvol geheel. Daardoor zijn verschillende kennissystemen mogelijk. Adams sluit hierbij aan. Hij gebruikt zijn verbeelding om een letterlijk ongehoorde ordening aan te brengen in de geluiden om hem heen. Waar andere mensen alleen druppels zouden horen, geeft Adams met zijn muziek ook andere mensen de mogelijkheid om die geluiden in een andere samenhang te horen. 1

15 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat een argumentatie of artonauten kunnen bijdragen aan het beantwoorden van de filosofische vraag naar de bestaanservaring van de mens, met:

- het voorbeeld van Adams of het voorbeeld van Thwaites, 1
- hedendaagse grensvervagingen, 1
- de rol van technologie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

In het werk van Adams is de grens tussen mens en natuur vervaagd, doordat alles een onderdeel is van dezelfde klankwereld. Zo laat Adams zien hoe we niet buiten de natuur staan, maar hoe we er als mens een onlosmakelijk onderdeel van vormen. Dit is volgens mij hard nodig in een tijd waarin we met de klimaatcrisis in een nieuwe, nog onbekende situatie zitten, waarbij de oude grenzen tussen mens en natuur vervaagd zijn. Deze grensvervaging brengt een nieuw soort bestaanservaring teweeg, namelijk een waarin we gedesoriënteerd zijn doordat de oude, vaste scheidslijnen tussen mens en natuur verdwenen zijn. Zoals Jacobs aangeeft, werden wetenschap en techniek voorheen vooral ingezet om de natuur te beheersen en uit te buiten. Dat sloot helemaal aan bij de filosofie van die tijd. Om onze nieuwe verhouding tot onszelf en de natuur filosofisch te onderzoeken, hebben we artonauten als Adams nodig die onderzoeken hoe we ons opnieuw kunnen verhouden tot de levende en niet-levende natuur. Op die manier kunnen we een nieuw antwoord proberen te vinden op de vraag wat het betekent om mens te zijn in een tijd waarin we geconfronteerd worden met een onlosmakelijke, maar onoverzichtelijke verbinding tussen mens en natuur. 3

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

De filosofische vraag naar de mens is al zo oud al de mens zelf, want die vraag hoort bij wat het betekent om mens te zijn. Door ons bewustzijn zijn we in staat om na te denken over onszelf en onze plek in de wereld. Filosofen stellen de eeuwige vragen naar het goede, het ware en het schone. Die vragen worden in de hele geschiedenis opnieuw gesteld en daar zullen veranderende omstandigheden ongetwijfeld een rol in spelen. Maar filosofen kunnen dat ook prima zelf zonder 'artnauten'. Het is best grappig hoe Thwaites technologie gebruikt om een geit te worden, maar menig filosoof had hem van tevoren kunnen vertellen dat er een onoverbrugbare grens tussen mens en dier is. Hoe het is om een geit te zijn? Dat kun je nooit weten, alleen hoe het is om als mens een geit proberen te zijn. Er is in deze tijd veel aandacht voor zogenaamde grenservingen tussen mens en dier of tussen mens en natuur, maar dat verandert niets aan het oeroude gegeven dat de mens het enige wezen is dat de vraag naar zichzelf stelt. Dat is de oeroude bestaanservaring van de mens. En het onderzoeken daarvan is bij uitstek de taak van de filosofie.

3

Opgave 3 VR

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het begrip 'lichaamsschema' dat volgens Sheets-Johnstone de gewaarwording van ons bewegende lichaam in de ruimte voorafgaat aan bewuste reflectie: op basis van het lichaamsschema dat alle ruimtelijke beweging van het lichaam synthetiseert, hebben we een geleefde ervaring van ons lichaam waarop we kunnen reflecteren 1
- een uitleg met tekst 3 dat volgens Sheets-Johnstone de gewaarwording van ons bewegende lichaam in de ruimte voorafgaat aan bewuste reflectie: eerst ervaart Heerma van Voss de ruimte bukkend/versnellend/duizelig/met versnelde hartslag en pas daarna reflecteert hij op (de betekenis van) zijn ervaring 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Sheets-Johnstone is de geleefde ervaring van ruimtelijkheid te-midden-van-de-wereld een pre-reflectief bewustzijn. Dat pre-reflectieve bewustzijn van je lichamelijke en ruimtelijkheid is gebaseerd op het lichaamsschema. Dit synthetiseert alle ruimtelijke presenties van het lichaam en stelt ons in staat om gebaren en bewegingen te ervaren als een voortdurend en samenhangend 'hier-zijn'. Je hebt altijd eerst die geleefde ervaring op basis van je lichaamsschema. Daarna kan je daarop reflecteren of deze ervaring beoordelen. 1
- Heerma van Voss beschrijft zijn fysieke gewaarwording in een ruimte terwijl hij een spel speelt. Hij beschrijft zijn beleving: hij bukt, klimt op een trappetje, springt en wordt duizelig en volledig in beslag genomen door deze fysieke handelingen. Volgens Sheets-Johnstone kan hij die gewaarwording van zijn bewegende lichaam in de ruimte niet beschrijven als hij die niet eerst heeft beleefd. Vervolgens kan hij op die gewaarwording reflecteren en constateren dat de VR-wereld snel went en heel reëel aanvoelt. 1

17 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Descartes de vraag naar de mens beantwoordt vanuit het eerstpersoonsperspectief: kwalitatieve, innerlijke ervaring 1
- een uitleg dat Descartes de vraag naar de mens beantwoordt vanuit het derdepersoonsperspectief: een beschrijving van de essentiële eigenschap van de mens als res cogitans 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het eerstpersoonsperspectief is de kwalitatieve ervaring van binnenuit. Descartes onderzocht in zijn twijfelexperiment via introspectie de innerlijke ervaringen van het bewustzijn. 1
- Het derdepersoonsperspectief is een beschrijving van de mens aan de hand van een set essentiële eigenschappen. Wat is de aard van de mens? Welke unieke kenmerken heeft de mens? Descartes definieert de mens als een ding dat kan denken (res cogitans). 1

18 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Swaab de opvatting van Van Goor kan ondersteunen vanuit Swaabs opvatting dat wij ons brein zijn: als alles wat mensen doen en ervaren wordt veroorzaakt door hersenactiviteit, dan is de ervaring van pijn te begrijpen vanuit meer of minder hersenactiviteit 1
- een argument over Swaabs opvatting dat wij ons brein zijn, met Dreyfus' kritiek dat de materialiteit van ons lichaam de kwaliteit van ervaringen bepaalt / dat het lichaam de mogelijksvoorwaarde is voor ervaringen 1
- een argument over Swaabs opvatting dat wij ons brein zijn, met het voorbeeld van het VR-spel om pijn te verminderen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Swaab toont hersenonderzoek aan dat alles wat we doen en ervaren, wordt veroorzaakt door hersenactiviteit. De hersenen bepalen dus wie we zijn als mens; wij zijn ons brein. Van Goor sluit hierbij aan, omdat pijn wordt teruggebracht naar een overgevoelige reactie van de hersenen, die verminderd kan worden door de therapie met een VR-bril. Op de hersenscan is te zien dat de hersenactiviteit bij deze therapie minder wordt. 1
- Volgens Dreyfus bepalen de specifieke fysieke kenmerken van het lichaam de kwaliteit en mogelijkheid van zintuiglijke gewaarwording. Ik ben dit met Dreyfus eens: wat mensen doen en ervaren, is volgens mij niet te reduceren tot hersenactiviteit. Swaab stelt dat de interactie tussen zenuwcellen zaken als bewustzijn, waarnemingen en moraliteit veroorzaakt. Volgens Dreyfus zijn dit soort zaken juist ingebed in een lichaam met specifieke kenmerken, verwachtingen en mogelijkheden. Ik denk dat dat VR-spel laat zien dat Dreyfus gelijk heeft. Via dat spel duiken de patiënten in een fantasie over hun eigen lichaam en dat doen ze door hun aandacht fysiek te focussen op iets dat belangrijk voor ze is: de plek in hun lichaam die pijn doet. De ervaring van deze mensen dat hun pijn afneemt is volgens mij dus niet alleen maar te verklaren door afnemende hersenactiviteit zoals op hersenfilmpjes is te zien, maar ook door die lichamelijk bepaalde gerichtheid en focus in het VR-spel op hun pijn. 2

of

Vraag	Antwoord	Scores
	<ul style="list-style-type: none"> Volgens Swaab is alles wat mensen doen en ervaren te reduceren tot hersenactiviteit. Dingen als je bewustzijn, de ervaring van pijn en zelfs moraliteit worden veroorzaakt door de interactie tussen zenuwcellen. Volgens Dreyfus zijn dit soort zaken juist ingebed in een lichaam met specifieke kenmerken, verwachtingen en mogelijkheden. Volgens hem is het lichaam de mogelijksvoorwaarde voor ervaringen. Ik denk dat Dreyfus die rol van het lichaam als mogelijksvoorwaarde overschat. Volgens mij laat dat voorbeeld met die VR-bril juist goed zien dat het zit zoals Swaab zegt: de hersenen zijn biologische machines die in principe voorspelbaar werken. Alleen als er een verstoring is, verandert de functionaliteit. In het geval van pijn is die veranderde functionaliteit een grotere hersenactiviteit dan nodig op het gebied van pijn. In het VR-spel duik je je zenuwstelsel in om op pijnlijke plekken te schieten en zo je hersenen te trainen om de abnormale activiteit in de hersenen die de pijn veroorzaakt, te laten afnemen. Je heft de verstoring in je brein op en dat gaat daardoor weer normaal functioneren. Daarvoor maakt iemands werkelijke lichaam niet zoveel uit. Ook als iemand kunstarmen en -benen zou hebben, of géén lichaam, dan zouden de hersenen de ervaring van pijn kunnen veroorzaken en verminderen. 	2
19	maximumscore 2	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> een uitleg met tekst 4 van het 4E-begrip 'extended': het denken is uitgebreid tot buiten het lichaam zoals de VR-omgeving in tekst 4 onderdeel is van het denkvermogen/bewustzijn 	1
	<ul style="list-style-type: none"> een uitleg met tekst 4 van het 4E-begrip 'enactive': denken is een lichamelijke activiteit in en met een omgeving, zoals in het VR-spel de spelers bewustzijn hebben van hun pijn in de activiteit van hun lichaam in de VR-omgeving 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> 'Extended' houdt in dat denken is uitgebreid buiten ons lichaam naar de omgeving. Tijdens het spelen van dat pijnbestrijdingsspel is de VR-omgeving onderdeel van het denkende organisme geworden. De virtuele omgeving waarin je de pijnpunten in je lichaam herkent en wegschiet, is onderdeel van een fysiek-mentaal proces van de patiënt die bewustzijn van het lichaam en de pijn ontwikkelt. 	1
	<ul style="list-style-type: none"> 'Enactive' houdt in dat ons denkvermogen in eerste instantie praktisch gericht is, een lichamelijke activiteit in een omgeving. In het VR-spel om pijn te bestrijden handelen die patiënten fysiek in een omgeving. Ze zien 'hun' lichaam en beschieten daar de pijnpunten. Ze spelen dus letterlijk een spel in dynamische interactie met hun omgeving waarin bewustzijn van hun lichaam en hun pijn ontstaat. 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

20 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het voorbeeld van treinziektes wat Kockelkoren bedoelt met 'de inlijving van techniek': ziektes die opkomen doordat in een rijdende trein zintuigen elkaar niet bevestigen, verdwijnen op den duur omdat de nieuwe ervaring wordt toegeëigend 1
- een argument of er bij het kunstwerk *Foreign Nature* op eenzelfde manier sprake is van inlijving, met Kockelkorens begrip 'decentreren' als vervreemding van je plek in de wereld en je oriëntatie daarop 1
- een argument of er bij het kunstwerk *Foreign Nature* op eenzelfde manier sprake kan zijn van inlijving, met Kockelkorens begrip 'recentreren' als de terugkeer naar je oorspronkelijke plek in de wereld met een ingelijfd, nieuw perspectief 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De eerste treinreizigers die gedesoriënteerd raakten als ze met de trein reisden omdat hun zintuigen elkaar niet meer bevestigden (ze zaten stil maar voelden beweging, ze zagen een landschap maar roken de stoomtrein), konden zich na enige tijd de nieuwe ervaring toe-eigenen, waardoor de treinziektes verdwenen en de zintuigen een nieuwe synesthesie vormden. De trein was ingelijfd als voortbewegend medium van waarneming. 1
- Ik denk dat er bij dat kunstwerk *Foreign Nature* op dezelfde manier sprake is van inlijving als bij die trein. De toeschouwer begrijpt niet wat er door de nieuwe technologie gebeurt. Hij verwacht in een tentoonstellingsruimte te komen met vloeren en muren, maar bevindt zich in een ruimte waarin vreemde bouwwerken onder en over hem heen bewegen zonder dat hij zelf meebeweegt. Dat is een vorm van decentreren, waarbij je door een nieuwe techniek even vervreemd raakt van je plek in de wereld en je oriëntatie daarop. Volgens Kockelkoren volgt er op decentreren recentreren, waarbij je jezelf weer als middelpunt van een concrete situatie ervaart. Dit is niet precies het centrum waar je vandaan kwam, je hebt je een nieuw perspectief eigen gemaakt. Ik kan me voorstellen dat zo'n kunstwerk als *Foreign Nature* daarbij werkt als wat Kockelkoren een cultureel normaliseringsproces noemt. Er zullen meer en meer van dit soort kunstwerken in VR-omgevingen zijn waarbij je heen en weer wordt geslingerd tussen decentreren en recentreren. Deze virtuele ervaringen zullen cultureel worden toegeëigend zoals dat ook met de trein is gebeurd. 2

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Ik denk dat er in *Foreign Nature* niet op dezelfde manier sprake is van inlijving als bij de trein. Het is een ervaring die je alleen daar hebt. Ik vind het verhaal van de kermis als culturele normaliseringsmachine van Kockelkoren dan ook niet overtuigend. Ik word nog steeds misselijk in de achtbaan, hoe vaak ik er ook inga. Zintuiglijkheid is misschien wel technisch gemedieerd zoals Kockelkoren zegt, maar het proces van decentreren en recentreren treedt niet automatisch in werking bij elke nieuwe techniek waar mensen mee in aanraking komen. Dat de toeschouwers in dit kunstwerk zich gedesoriënteerd voelen, is misschien wel een vorm van decentreren omdat hun zintuigen dus even vervreemd raken van hun ervaring, maar ik zou niet weten welk nieuw perspectief ze dat oplevert na die ervaring. Er wordt dus niks ingelijfd en er is geen sprake van recentreren. 2

21 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat het algoritme in *ENTER* een voorbeeld is van het vervagen van de grens tussen fysiek en niet-fysiek: het algoritme drukt jouw fysieke persoon uit in niet-fysieke data 1
- een argumentatie met het voorbeeld van het kunstwerk *ENTER* of het geloof in de mens als authentiek zelf zal plaatsmaken voor dataïsme 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De grensvervaging tussen fysiek en niet-fysiek gaat er bijvoorbeeld over dat zoiets als een algoritme – dat op zich niet-fysiek is, je kan het niet vasthouden – wel tastbare gevolgen kan hebben. Als een algoritme bepaalt welke hoorbare klanken jouw bewegingen krijgen zoals in het kunstwerk *ENTER* dan wordt jouw fysieke persoon uitgedrukt in niet-fysieke data en vervaagt de grens tussen fysiek en niet-fysiek. 1
- Ik denk dat *ENTER* laat zien dat het geloof in de mens als authentiek zelf dat in vrijheid zichzelf verwerkelijkt, zal plaatsmaken voor dataïsme. Daarin hebben mensen geen intrinsieke betekenis meer, maar zijn ze volledig te begrijpen als algoritme en worden de zin en de betekenis van de mens bepaald door dat algoritme. De vraag of jouw datastroom je 15 minutes of fame oplevert of onwenselijke zichtbaarheid, zal dan dus niet meer door jou bepaald worden, maar door algoritmen. 1

of

- Ik denk niet dat het geloof in de mens als authentiek zelf vervangen zal worden door dataïsme. Jij kan de betekenis van jouw datastroom in een kunstwerk als *ENTER* nog altijd zelf bepalen: of je daarmee je moment van bekendheid pakt of dat je dit ziet als een zichtbaarheid waar je niet zelf om hebt gevraagd en die je niet wilt. Mensen zullen altijd in vrijheid zin aan de wereld geven en ook aan de algoritmen waarmee ze zelf worden beschreven. 1

22 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg van Barads begrip 'intra-actie' met het voorbeeld van het kunstwerk *ENTER*: mens, ding en betekenis bestaan niet op zichzelf maar ontstaan in een praktijk, zoals in *ENTER* het kunstwerk en de betekenis pas ontstaan met/door de aanwezigheid van de toeschouwer.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Barad ontstaan de elementen waaruit een handeling bestaat tijdens deze handeling. Mens, ding en betekenis bestaan niet op zichzelf. Dit noemt Barad intra-actie. In het kunstwerk *ENTER* lijkt dit ook aan de hand: het kunstwerk ontstaat pas als er een toeschouwer is die verandert in een datastream. De betekenis van het kunstwerk ligt volgens het tekstbordje niet vast. De betekenis is afhankelijk van wat er ontstaat als de technologie en de toeschouwer met elkaar intra-acteren.

23 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argumentatie of in een virtuele wereld iedereen een *unidentified fluid other* is met Rasch' begrip 'else' als het spontane dat niet in data/hokjes te vangen is.

voorbeeld van een goed antwoord:

Ik denk niet dat virtuele werelden vanzelfsprekende hokjes gaan overwinnen en mensen tot *unidentified fluid others* maken. Virtuele werelden zijn data en daarin zijn mensen nooit volledig uit te drukken, zoals Rasch' uitlegt met het begrip 'else'. Mensen zijn onbepaald en open in hun ervaringen en er is altijd iets dat spontaan is. Mensen zijn niet te vangen in hokjes of vast te pinnen in duidelijke categorieën of betekenissen. In die zin heeft het museum gelijk dat mensen ongeïdentificeerd en fluïde zijn. Maar virtuele werelden zijn gebouwd uit meetbare en categoriseerbare data en zullen daarom de ruimte om ongeïdentificeerd en fluïde te zijn beperken.

of

Ik denk dat het museum gelijk heeft dat virtuele werelden mogelijkheden bieden voor mensen om fluïde of anders te zijn. Virtuele werelden zijn nieuw, maken gebruik van nieuwe technologie en maken het voor mensen mogelijk om hun identiteit buiten vanzelfsprekende hokjes vorm te geven. Mensen worden dan data en ik denk dat ook het 'ongeïdentificeerde' en 'anders-zijn' van mensen in data zijn te vangen. Ik ben het dus niet eens met Rasch' begrip 'else', waarmee ze probeert uit te leggen dat mensen nooit helemaal exact te beschrijven en te categoriseren zijn of te vangen zijn in data. Mensen hebben inderdaad altijd iets spontaans en 'anders', maar ook dat zal in virtuele werelden een plek krijgen in data. Wij, fysieke mensen, zullen dat misschien niet meer begrijpen, maar de computers die deze data in virtuele werelden genereren wel.

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Cito gebruikt deze gegevens voor de analyse van de examens. Om de gegevens voor dit doel met Cito uit te wisselen dient u ze uiterlijk op 30 mei te accorderen.

Ook na 30 mei kunt u nog tot en met 12 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in de hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

Opgave 1 Avatar

afbeelding pngwing.com/en/search?q=jake+Sully

Opgave 2 Artonauten

tekst 1, 2 Ruben Jacobs, Artonauten. Op expeditie in het Antropoceen, V2_Publishing, 2018

afbeelding npr.org/sections/goatsandsoda/2016/05/22/478719168/what-does-the-goat-man-say-baa-maa-or-im-crazy

Opgave 3 VR

tekst 3 Thomas Heerma van Voss, Blijf je nog wel jezelf als virtual reality je zintuigen overneemt?, NRC, 7 september 2022

tekst 4 Nikki Catlender, Pijn bestrijden met VR-bril? Fries bedrijf wint er prestigieuze prijs mee, NOS Nieuws, 18 december 2019

afbeelding nrc.nl/nieuws/2022/09/07/blijf-je-nog-wel-jezelf-als-virtual-reality-je-zintuigen-overneemt-a4140981